

Αρχιμ. Τιμόθεος Γ. Αγγελής

Θεολόγος, Αρχιμανδρίτης Ι.Μ.Μ.Λ.

Απεικονίσεις του νεομάρτυρος αγίου Κωνσταντίνου του Υδραίου στο Λαύριο¹

Στους φιλόξενους και αρχοντικούς Υδραίους

Ο ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ και της Λαυρεωτικής με το νησί της Ύδρας ήδη από τους χρόνους της Τουρκοκρατίας αποτελεί ιστορικό γεγονός. Με την ίδρυση του νεότερου Λαυρίου, το 1865, η περιοχή της Λαυρεωτικής έγινε πόλος έλξης εσωτερικών μεταναστών, που ήρθαν για να εργαστούν στη νέα αυτή βιομηχανική πόλη. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και οι Υδραίοι, οι οποίοι εντός ολίγων ετών δημιουργούν στο Λαύριο ευάριθμη κοινότητα. Όμως ο σύνδεσμος με την πατρίδα τους παραμένει άρρηκτος σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής τους, ακόμα και στις παραγγελίες για ιστορήσεις εικόνων. Την περίοδο αυτή, οι ήδη γνωστοί στα Μεσόγεια Υδραίοι ζωγράφοι (ιερεύς Λάζαρος Καρβελάς, Παντολέων Ζωγράφος, Ανδριανός, Σταμάτιος Ανδριανού) εξαπλώνουν το έργο τους ακόμα περισσότερο. Υδραίοι και μη Υδραίοι, καταφεύγουν σε εργαστήρια της Ύδρας, παραγγέλλο-

1. Οφείλω πολλές ευχαριστίες στους Προϊσταμένους των Ναών του Λαυρίου Αρχιμ. Βλάσιο Μακρή, Αρχιμ. Κων/νο Συρίγο και π. Κων/νο Παπανικολάου, για την άδεια και για τη συνεργασία στη μελέτη των παρόντων έργων, στον Γεν. Αρχιερατικό Επίτροπο της Ι. Μητροπόλεως Ύδρας Πρωθιερ. Ακίνδυνο Δαρδανό, στον Ηγούμενο της Ι. Μονής Προφήτου Ηλίου Ύδρας Αρχιμ. Θεολόγο Γρηγοριάτη, στον Αρχιμ. Μακάριο Μηνά, στον Αρχιμ. Θεόδωρο Θεοδοσίου, στον π. Ιωαννίκιο Καλαφάτη, στον π. Γεώργιο Βλαχόπουλο, στον Ιεροδ. Νεκτάριο Δαρδανό, στην Ηγουμένη της Ι. Μονής Αγίας Ματρώνης Ύδρας Γερ. Νεκταρία, στον ιστοριοδίφη κ. Θεμιστοκλή Ραφαλιά, στους ιεροψάλτες κ. Εμμανουήλ Πούλο και κ. Στέφανο Φραντζή, στους υπαλλήλους του Ληξιαρχείου του Δήμου Ύδρας και του Ιστορικού Αρχείου – Μουσείου Ύδρας, καθώς και σε όλους τους φιλόξενους Υδραίους για την ολοπρόθυμη βοήθειά τους. Επίσης, στον κ. Διονύσιο Κ. Κλάδη για τη φωτογράφιση των εικόνων στο Λαύριο. Τέλος, ευχαριστώ θερμά την κ. Μαρία Ευαγγ. Μπενάκη, δισεγγονή του ζωγράφου, για την προθυμία στην παροχή οικογενειακών και λοιπών στοιχείων.

ντας εικόνες που κοσμούν έως σήμερα ναούς και οικίες των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής.

Αναμφισβήτητα, όμως, το πρόσωπο που χαρακτήρισε την Ύδρα στην αρχή του 19ου αιώνα είναι ο άγιος νεομάρτυς Κωνσταντίνος. Πρόκειται για τοπικό άγιο και πολυύχο του νησιού, ο οποίος γεννήθηκε στην Ύδρα και μετά από μια πολυκύμαντη ζωή, πώσεων και μετανοίας, υπέστη μαρτυρικό θάνατο στο νησί της Ρόδου, στις 14 Νοεμβρίου του 1800².

Στις περιοχές των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής απουσιάζουν απεικονίσεις του Νεομάρτυρος Αγίου Κωνσταντίνου. Εξάιρεση αποτελεί το Λαύριο. Στον Ενοριακό Ναό του Αγίου Ανδρέου φυλάσσονται τρεις εικόνες του αγίου, οι οποίες, σημειωτέον, ιστορήθηκαν από Υδραίους ζωγράφους.

Στην παρούσα εργασία, παρουσιάζονται τρεις αδημοσίευτες φορητές εικόνες, από τη συλλογή του Ιερού Ενοριακού Ναού του Αγίου Ανδρέου, οι οποίες έχουν ως θέμα τους τον νεομάρτυρα άγιο Κωνσταντίνο τον Υδραίο.

Η παλαιότερη εκ των τριών εικόνων, του έτους 1870, είναι έργο του Ιερέως Ευαγγέλου Μπενάκη (εικ. 1).

Ο ζωγράφος ιερέυς Ευάγγελος Μπενάκης γεννήθηκε στην Ύδρα το 1843 ή το 1844. Γονείς του ήταν ο επίσης ιερέυς Κωνσταντίνος Μπενάκης και η Παρασκευή, το γένος Νικολάου Βότση. Τον Ιανουάριο του 1868 νυμφεύθηκε την Υδραία Παναγιούλα Δημητρίου Ζαραφωνίτου³ και απέκτησαν έξι παιδιά. Μεταξύ αυτών ήταν ο ζωγράφος Δημήτριος Μπενάκης (†1950) και ο μουσικός Δούκας Μπενάκης (†1947). Χειροτονήθηκε κληρικός πιθανόν το 1869 από τον επίσκοπο Ύδρας και Σπετσών Νεόφυτο Κωνσταντινίδη (†1875) και διαδέχθηκε τον πατέρα του στη θέση του εφημερίου του τότε ενοριακού ναού της Ευαγγελιστρίας. Πρόκειται για ιδιόκτητο ναό της οικογενείας Μπενάκη, που βρίσκεται στη συνοικία Κιάφα της Ύδρας, πλησίον του ναού του Χριστού «του Οικονόμου»⁴.

Ήταν ιδιαίτερος φιλομαθής, γι' αυτό και υπήρξε συνδρομητής σε εκδόσεις βιβλίων της εποχής του. Έχουν καταγραφεί δεκατρείς αναφορές συνδρομών του σε εκδόσεις από το 1869 έως το 1900⁵. Μάλιστα να σημειωθεί ότι διατηρούσε και

2. Περισσότερα περί βίου του αγίου Κωνσταντίνου του Υδραίου βλ.: Μακάριος Νοταράς, Νέον Λειμωνάριον, Βενετία 1819, σσ. 158–168 και Ι. Μητρόπολις Ύδρας, Σπετσών, Αιγίνης, Ερμιονίδος και Τροιζινίας, *Πρακτικά διορθοδόξου επιστημονικού συνεδρίου «Κωνσταντίνος ο Υδραίος – Νεομάρτυρες προάγγελοι της αναστάσεως του γένους»*, Ύδρα 10-14 Νοεμβρίου 2000, Ύδρα 2007.

3. Βιβλίο Γάμων έτους 1868. Ληξιαρχείο Δήμου Ύδρας.

4. Πρωτοπρ. Δ. Γκ. Χελιώτης, *Η χριστιανική Ύδρα*, Ύδρα 1938, σσ. 16-17.

5. Ηλεκτρονική βάση δεδομένων για τους συνδρομητές των ελληνικών βιβλίων (1749–1922), η οποία συγκροτήθηκε από τον Φίλιππο Ηλιού. Βιβλιολογικό Εργαστήριο «Φίλιππος Ηλιού».

εργαστήριο φωτογραφίας⁶. Κοιμήθηκε την Κυριακή, 20 Νοεμβρίου 1911 και ενταφιάστηκε την επομένη, στον περίβολο του ναού της Ευαγγελιστρίας στην Ύδρα⁷.

Πριν από τη χειροτονία του ασκούσε το επάγγελμα του ζωγράφου, το οποίο και συνέχισε μετά από αυτήν, παραλλήλως με τα ιερατικά του καθήκοντα. Στη ληξιαρχική πράξη του γάμου του ως επάγγελμα αναγράφεται «αγιογράφος»⁸. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο μελετητής της Ύδρας Αντώνιος Μανίκης, «Ο τελευταίος έφημέριος και νοικοκύρης ό όμορφόπαπας Παπα-βάγγελος Μπενάκης, ήταν άρκετά δόκιμος άγιογράφος...»⁹.

Σημειώτέον ότι στο Λαύριο υπάρχουν άλλες δύο φορητές εικόνες, εξαιρετικά έργα του Ιερέως Ευαγγέλου Μπενάκη¹⁰. Η μία, του 1889, βρίσκεται στο Ναό της Αγίας Παρασκευής και έχει θέμα τον Ταξιάρχη Μιχαήλ, ως ψυχοπομπό. Η άλλη, του 1909, βρίσκεται στο Ναό της Ευαγγελιστρίας. Απεικονίζει ένθρονο τον Άγιο Ιερομάρτυρα Ελευθέριο και γύρω του 12 σκηνές του βίου του.

Η πρώτη παρουσιαζόμενη εικόνα του αγίου Κωνσταντίνου του Υδραίου βρίσκεται σε προσκυνητάρι εντός του Ναού του Αγίου Ανδρέου, έχει διαστάσεις 59 X 80 εκ. και είναι συντηρημένη. Επί της εικόνας αναγράφεται η υπογραφή του ζωγράφου: «Έργον Εύαγγέλου Ιερέως Μπενάκη», η ημερομηνία «1870 Σεπτεμβρίου 9 Ύδρα», καθώς και η αφιερωματική επιγραφή: «Δέησις τής έν Λαυρίω Ύδραικής κοινότητας».

Πριν από τη συντήρησή της, το σώμα και το φωτοστέφανο του αγίου, του ευλογούντος Κυρίου και των Αγγέλων που στεφανώνουν τον Άγιο έφεραν αργυρές επενδύσεις από το αθηναϊκό εργαστήριο Χιόνη και αφιερωματική επιγραφή «Δαπάνη Δ Ν Κοτάρα 1892».

Στο κεντρικό θέμα παρουσιάζεται ο Άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος να ίσταται πάνω στην πατρίδα του, την Ύδρα. Γύρω από το κεντρικό θέμα ιστορούνται δώδεκα σκηνές που απεικονίζουν τα σχετικά με τα μαρτύρια του Αγίου γεγονότα. Τα θέματα αντλούνται από το βίο του αγίου Κωνσταντίνου του Υδραίου, που συνέγραψε αμέσως μετά το μαρτύριό του το 1800 ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης. Ο βίος του αγίου, καθώς και η ακολουθία του, επίσης ποίημα του αγίου Νικοδήμου, εκδόθηκαν για πρώτη φορά στη Βενετία το 1814, μόλις 14 χρόνια μετά το

6. Πληροφορία από τις εγγονές του ζωγράφου Παναγιούλα Δούκα Μπενάκη-Μαραγκού και Ελένη Δούκα Μπενάκη-Τραγανή.

7. Βιβλίο θανάτων έτους 1911. Ληξιαρχείο Δήμου Ύδρας.

8. Βιβλίο Γάμων έτους 1868. Ληξιαρχείο Δήμου Ύδρας.

9. Αντ. Μανίκης, «Οι παλινές Ενορίες του Νησιού μας», *Το μέλλον της Ύδρας*, 10 [236] (Οκτώβριος 1960), σ. 176.

10. Περισσότερα περί του έργου του Ιερέως Ευαγγέλου Μπενάκη στο Λαύριο βλ. του γράφοντος, «Ο ζωγράφος Ιερεύς Ευάγγελος Μπενάκης και το έργο του στο Λαύριο», στο: *Δ' Έπιστημονικό Συμπόσιο Νεοελληνικής Έκκλησιαστικής Τέχνης* (Κτήριο Θεολογικής Σχολής, 13-15 Νοεμβρίου 2015). Πρακτικά, Αθήνα 2017.

μαρτύριο του αγίου! Συμπεριελήφθησαν όμως και στην έκδοση με τον τίτλο «Νέον Λειμωνάριον», που εκδόθηκε στη Βενετία το 1819.

Από αυτή τη δεύτερη έκδοση θα εντοπίσουμε τα σημεία που απεικόνισε ζωγραφικά σε 12 σκηνές ο Ευάγγελος Μπενάκης. Τα αποσπάσματα αυτά του βίου θα μας δώσουν και πληρέστερη εικόνα της ζωής του αγίου. Έχει προηγηθεί 1) η αναχώρηση του αγίου από τη γενέτειρά του, για ανεύρεση εργασίας και η άφιξή του στη Ρόδο 2) το γεγονός της μεταστροφής του στο Μωαμεθανισμό 3) η συντριβή και η μετάνοιά του 4) η διαμονή του στο Άγιον Όρος, γι' αυτό και παρουσιάζεται ως μοναχός και τώρα βρισκόμαστε στη στιγμή όπου επιστρέφει στον τόπο της πώσεώς του, στη Ρόδο, με σκοπό να ομολογήσει την πίστη του στο Χριστό.

Η 1η σκηνή έχει τίτλο:

«ὁ ἅγιος παρῆρσιάζεται εἰς τὸν Ἥγεμῶνα»

Θέμα:

Ο Κωνσταντίνος «... παρῆρσιάζεται ἔμπροσθεν τοῦ Ἥγεμόνος τῆς Ρόδου, Χασὰν Καπιτάνου ἐπονομαζομένου, τοῦ πρώτου ἐδικοῦ του αὐθέντου, καὶ λέγει· χαίροις ἐξ ἐμοῦ τοῦ δούλου σου αὐθέντα· Ὁ Ἥγεμὼν ἀποκρίνεται· ποῖος δούλος μου εἶσαι ἐσύ; Ὁ δὲ Μάρτυς μὲ μεγάλην παρῆρσιαν τοῦ ἀποκρίνεται· ἐγὼ εἶμαι ὁ Κωνσταντίνος ἐκεῖνος ὁποῦ ἐσύ μὲ ἐκατάπεισες νὰ ἀρνηθῶ τὸν γλυκύτατόν μου Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ νὰ πιστεύσω τὸν προφήτην σου Μωάμεθ.»¹¹

Η 2η σκηνή έχει τίτλο: «ὁ ἅγιος ἐβάλθη εἰς φυλακὴν»

Θέμα:

«... ὁ Ἥγεμὼν... ἐπρόσταξε... νὰ τὸν βάλουν εἰς τὴν φυλακὴν...»¹²

Η 3η σκηνή έχει τίτλο:

«ὁ ἅγιος συρόμενος μαστίζεται καὶ ξέεται τὰς σάρκας»

Θέμα:

«... εὐθὺς οἱ στρατιῶται, ὥρμησαν ἐναντίον εἰς τὸ ἄρνιον τοῦ Χριστοῦ τὸν Κωνσταντίνον ὡσὰν λύκοι αἰμοβόροι καὶ ἄγριοι, καὶ ἄλλοι μὲν τὸν ἔδερναν, ἄλλοι δὲ ἐξέσχιζον τὰς σάρκας του, καὶ οἱ μὲν ἀνέσπων τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς του, οἱ δὲ ἔσυρνον αὐτὸν ἀπὸ τὰ ποδάρια, καὶ ἀπὸ τὰ χέρια ἐπάνω εἰς τὰς πέτρας, καὶ εἰς τὸ ἔδαφος τῆς γῆς.»¹³

Η 4η Σκηνή του βίου έχει τίτλο: «ὁ ἅγιος μαστίζεται εἰς τὴν ράχιν»

Θέμα:

«Τότε ὁ ἀσεβὴς Ἥγεμὼν προστάζει νὰ τὸν δείρουν δυνατὰ· ὅθεν τοῦ ἔδωκαν πεντακοσίους ραβδισμοὺς εἰς τὴν ράχιν...»¹⁴

Η 5η Σκηνή του βίου έχει τίτλο: «ὁ ἅγιος εἰς φυλακὴν μὲ βαρείας ἀλύσεις»

11. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σσ. 161-2.

12. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σ. 162.

13. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σ. 163.

14. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π.

Θέμα:

«... ὅθεν προστάζει νὰ βάλουν πάλιν τὸν Μάρτυρα εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ νὰ ἀσφαλίσουν τοὺς πόδας του εἰς τὸ λεγόμενον τουμπροῦκι.»¹⁵

Ἡ 6η Σκηνὴ τοῦ βίου ἔχει τίτλο:

«Ὁ Ἰμάμης ραπίζων τὸν ἅγιον ἔγεινεν ἡ χεὶρ του κατάμαυρη»

Θέμα:

«... ἕνας Ἰμάμης τῶν Ἀγαρηνῶν, ... ἐσήκωσε τὸ μιὰρὸν του χέρι, διὰ νὰ ραπίσῃ τὸν τοῦ Χριστοῦ Μάρτυρα· ... καὶ (ὦ τοῦ θαύματος!) παρευθὺς... ἔγεινεν ὅλον του τὸ χέρι κατάμαυρον...»¹⁶

Ἡ 7η Σκηνὴ τοῦ βίου ἔχει τίτλο: «Ὁ ἅγιος μαστίζεται εἰς τοὺς πόδας»

Θέμα:

«... τοῦ ἔδωκαν ... πεντακοσίους (ράβδισμοὺς) εἰς τοὺς πόδας, τόσον ὅπου ἔπεσαν ὅλα τὰ ὀνύχια τῶν ποδῶν του· τὸ δὲ αἷμα ἔτρεχε ποταμηδὸν ἀπὸ ὅλον τὸ μαρτυρικὸν του σῶμα, ὥστε ὅπου ἐκοκκίνησεν ὅλον τὸ ἐκεῖ τῆς γῆς ἔδαφος. Ὁ δὲ γενναῖος τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης ὑπέμεινεν ἀνδρείως τοὺς πόνους, κρᾶζωντας μόνον τὸ “μνήσθητί μου Κύριε ἐν τῇ Βασιλείᾳ σου.”»¹⁷

Ἡ 8η Σκηνὴ τοῦ βίου ἔχει τίτλο: «Ὁ ἅγιος κατασφάττεται μὲ τὸ ξίφος ὑπὸ στρατιώτου»

Θέμα:

«...ὁ δὲ παραστεκόμενος εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ὄντας σκληρὸς καὶ Χριστιανομάχος, ἔτρεξε καὶ ἐπίασε τὸν Μάρτυρα, καὶ ἐκβαλὼν τὴν μαχαίραν του ὁ ἀλιτήριος, ἐκτύπα μανιωδῶς εἰς ὅλον τὸ σῶμά του...»¹⁸

Ἡ 9η Σκηνὴ τοῦ βίου φέρει τίτλο: «Ὁ Χριστὸς φανεῖς ἐν τῇ φυλακῇ ἴασαι τὰς πληγὰς κ' τοὺς ὄνυχας τοῦ μάρτυρος»

Θέμα:

«Ἐκεῖ λοιπὸν εἰς τὴν φυλακὴν εὕρισκόμενος, καὶ τὰ λοισθία πνέων, θείας ἀντιλήψεως καὶ ἐπισκοπῆς ἠξιώθη ὁ Τρισμακάριστος· διότι ὁ Δεσπότης Χριστὸς βλέπων τὸν ἐδικὸν του Ἀθλητὴν, πάσχοντα διὰ τὴν ἀγάπην του, καὶ εἰς θάνατον κινδυνεύοντα, παρέστη εἰς αὐτὸν, καὶ διὰ τῆς θείας του χάριτος καὶ δυνάμεως, ἰάτρευσεν ὅλας τὰς πληγὰς τοῦ σώματός του· ἀπεκατάστησε σώους τοὺς ὄνυχας τῶν ποδῶν του, καὶ τὸν ἔκαμεν ὅλον ὑγιῆ, ὡς ἰατρὸς ψυχῶν καὶ σωμάτων καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ θάρρος καὶ χαρὰν εἰς τὴν μακαρίαν του ψυχὴν ἐνέσταξε.»¹⁹

15. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σ. 164.

16. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σ. 165.

17. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σ. 163.

18. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σσ. 165-6.

19. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σ. 163.

Η 10η Σκηνή του βίου έχει τίτλο: «ὁ ἅγιος δεικνύων τοὺς ὄνυχάς του κ' ἐλέγχων τὸν Ἡγεμῶνα νὰ πιστεύσῃ κ' αὐτὸς εἰς τὸν Χριστὸν»

Θέμα:

«Τότε ὁ ἀνδρειώτατος Κωνσταντῖνος εἶπε πρὸς αὐτόν· ἄκουσον ὦ Ἡγεμῶν νὰ σοῦ ὁμιλήσω, καὶ νὰ σου φανερώσω ὅλην τὴν ἀλήθειαν· ἤξεύρεις πολλὰ καλὰ, ὅτι πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐκατεπλήγωσες ὅλον μου τὸ σῶμα ἀπὸ τὰς μάστιγας, εὐγαλες ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ραβδισμοὺς ὅλα τὰ ὄνυχια τῶν ποδῶν μου, μὲ ἔρριψες μισοπεθαμένον εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ τώρα ποῦ εἶναι οἱ πληγαῖς ἐκεῖναι; ποῦ οἱ ξεφρίζωθέντες ὄνυχες; βλέπε, ἔμεινε κανένα σημάδι τῶν πληγῶν; ἰδὲ λείπει κανένας μου ὄνυχας; ὁ Δεσπότης μου Χριστὸς, μὲ ἐπεσκέφθη εἰς τὴν φυλακὴν καὶ μὲ ἰάτρευσε ἀπὸ τὰς πληγὰς, καὶ τοὺς ὄνυχας τῶν ποδῶν μου σώους ἀπεκατέστησεν... Τὸ λοιπὸν παρακαλῶ σε ὦ Ἡγεμῶν, ἀνοιξον τὰ ὀμμάτια τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἔλα νὰ προσκυνήσεις καὶ ἐσὺ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν...»²⁰

Η 11η Σκηνή του βίου έχει τίτλο: «ὁ ἅγιος ὑπὸ θεοῦ φωτὸς ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ τὰ δεσμὰ ἰστάμενος προσεύχεται οἱ δὲ του(ρ)κοὶ ἐφώναζαν ἀλαχ ἀλάχ»

Θέμα:

«... εἰς μίαν νύκτα, θέλωντας ὁ Θεὸς νὰ δοξάσῃ τὸν Μάρτυρά του, τὸν αὐτὸν προδοξάσαντα διὰ τοῦ Μαρτυρίου, τί θαυματουργήσῃ; μέσα εἰς ἐκεῖνο τὸ βαθὺ σκότος τῆς νυκτὸς, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μεσονυκτίου, φῶς μέγα ἔλαμψεν εἰς ὅλην τὴν φυλακὴν· καὶ ... ἀπὸ τὴν δύναμιν, καὶ θαυμαστὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ἐκείνου καὶ Οὐρανίου φωτὸς ἐλύθη παρευθὺς ὁ γενναῖος Κωνσταντῖνος ἀπὸ τὰ δεσμὰ καὶ τὰς ἀλυσίδας, ἐλευθερώθηκαν οἱ πόδες του ἀπὸ τὸ τιμωρητικὸν ξύλον, καὶ εὐρέθη ἰστάμενος κατὰ Ανατολὰς καὶ προσευχόμενος. ... οἱ δὲ τέσσαρες Τούρκοι ἐφώναζαν μὲ τὴν συνήθη αὐτῶν Ἀραβικὴν φωνὴν, ἀλλάχ ἀλλάχ.»²¹

Και η τελευταία και 12η Σκηνή έχει τίτλο:

«ὁ ἅγιος ἔνδον τῆς φυλακῆς ὑπὸ Τούρκου καὶ Ἑβραίου πνίγεται»

Θέμα:

«Καὶ λοιπὸν ... ἐξημέρονεν ἡ ἡμέρα τῆς τετράδος, εἰς τὰς πέντε ὥρας τῆς νυκτὸς, ἔπνιξαν οἱ ἀλιτήριοι τὸν γενναῖον Κωνσταντῖνον τῇ δεκάτῃ τετάρτῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνός· καὶ οὕτως ἀπῆλθεν ἡ Μακαρία του ψυχὴ εἰς χεῖρας Θεοῦ...»
«... οἱ δῆμιοι ἐκεῖνοι ὅπου ἔπνιξαν τὸν Ἅγιον, ἦσαν δύο, ὁ ἓνας Τούρκος, καὶ ὁ ἄλλος Ἑβραῖος...»²²

Ο τύπος απεικόνισης του αγίου νεομάρτυρος Κωνσταντίνου που χρησιμοποιεῖ ο Ευάγγελος Μπενάκης είναι διαφορετικός τόσο από τη χαλκογραφία του ιεροδιακόνου Αγαθαγγέλου του εκ Σερρών, που χαλκογραφήθηκε στην Ὑδρα το

20. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σ. 164.

21. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π.

22. Μακάριος Νοταράς, ὁ.π., σ. 166.

1829²³ (εικ. 2) όσο και από τη χαλκογραφία του ιερομονάχου Γαβριήλ του εκ Σκοπέλου, που χαλκογραφήθηκε επίσης στην Ύδρα το 1877²⁴ (εικ. 3). Πιθανό πρότυπο για την ισόρρηση της εικόνας να απετέλεσε η προσκυνηματική εικόνα του αγίου Κωνσταντίνου, η οποία ιστορήθηκε από άγνωστο καλλιτέχνη το 1849 και βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Ναό (παλαιά Μονή) της Φανερωμένης στην Ύδρα (εικ. 4)²⁵. Υπάρχουν βεβαίως διαφορές, όπως για παράδειγμα στο θέμα της θείας επισκιάσεως. Συνήθως, ο άγιος Κωνσταντίνος εικονίζεται να ευλογείται από τον Κύριο από τη μία πλευρά και να στέφεται από άγγελο από την άλλη. Εδώ ο Κύριος ευλογεί αρχιερατικά και δύο άγγελοι στέφουν τον άγιο. Στα απλωμένα ειληπάρια που κρατούν εκατέρωθεν αναγράφονται με μικρή παραφθορά εγκωμιαστικοί στίχοι από τον βίο του Αγίου²⁶, «Εὗγε τῆς ἐλευθεροστομίας σου, γενναῖε τοῦ Κυρίου ἀγωνιστά!» «Εὗγε τῆς σῆς μεγαλοψυχίας, τῆς οὔσης οὐρανίων ἐπαίνων ἀξίας!»

Διαφορά επίσης από το πιθανό πρότυπο βρίσκουμε και στην απόδοση του χώρου κάτω από την εικονιζόμενη μορφή του αγίου. Είθισται ο άγιος Κωνσταντίνος να τίθεται είτε μπροστά από την πατρίδα του την Ύδρα, είτε μπροστά από τη Ρόδο, δηλαδή τον τόπο του μαρτυρίου του. Ο Μπενάκης εδώ τονίζοντας την κοινή καταγωγή του αγίου, του αγιογράφου και των αφιερωτών της εικόνας αποδίδει με μεγάλη λεπτομέρεια την Ύδρα (εικ. 5). Μπορούμε να διακρίνουμε το λιμάνι με το μοναστήρι της Φανερωμένης στο μέσον. Τους μύλους δεξιότερα. Κάτω από αυτούς το αρχοντικό του Κουντουριώτη, την περιοχή του Καμινίου και του Βλυχού. Αριστερά του οικισμού διακρίνουμε τις μονές της Αγίας Ματρώνης και της Αγίας Τριάδος. Και ακριβώς κάτω από τους πόδες του αγίου τις μονές του Προφήτου Ηλίου και της Αγίας Ευπραξίας «του Δοκού».

Σε ένα ακόμη έργο αποδιδόμενο στο χρωστήρα του Ευαγγέλου Μπενάκη έχουμε και πάλι απεικόνιση της Ύδρας, όπου όμως λόγω του περιορισμένου χώρου, περιορίζεται και η απεικόνιση στην περιοχή γύρω από τον κυρίως οικισμό του νησιού (εικ. 6). Πρόκειται για μικρών διαστάσεων εικόνα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου με τον άγιο Κωνσταντίνο στην κάτω ζώνη, η οποία προέρχεται από το δωδεκάορτο του τέμπλου του ναού των Αγίων Παντελεήμονος, Κάρπου και Παπύλου στο Βλυχό της Ύδρας.

Οι άλλες δύο εικόνες του αγίου Κωνσταντίνου του Υδραίου χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Είναι μικρότερων διαστάσεων από αυτήν

23. Ντ. Παπαστράτου, *Χάρτινες εικόνες Ι*, Αθήνα 1990, σ. 260, εικ. 277 και Ιερομ. Ιουστίνος Σιμωνοπετρίτης, «Χάρτινες εικόνες», στο: *Οι θησαυροί του Αγίου Όρους*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 220 – 221.

24. Ντ. Παπαστράτου, ό.π., σ. 261, εικ. 278 και Ιερομ. Ιουστίνος Σιμωνοπετρίτης, ό.π., σ. 221.

25. Ανδρ. Κατσελάκη, «Οι Συλλογές των Κειμηλίων της Μονής Φανερωμένης», στο: *Το Μοναστήρι και το Εκκλησιαστικό Μουσείο Ύδρας*, Μίλητος, 2009, σσ. 432–5.

26. Μακάριος Νοταράς, ό.π., σ. 162.

του Μπενάκη και απλούστερες στην παρουσίαση του θέματος. Αποδίδονται στο χρωστήρα του Υδραίου ζωγράφου Σταματίου Ανδριανού²⁷.

Ο Σταμάτιος γεννήθηκε μεν στην Ύδρα, αλλά έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στα Μεσόγεια και συγκεκριμένα στο Μαρκόπουλο, όπου και απεβίωσε στις 31 Μαρτίου του 1900. Ίσως πρόκειται για τον καλλιτέχνη με τη μεγαλύτερη παραγωγή ζωγραφικών έργων τόσο στα Μεσόγεια, όσο και στη Λαυρεωτική.

Οι διαστάσεις της μικρότερης εκ των δύο εικόνας του Αγίου είναι 20,3 X 27 cm (εικ. 7). Πρόκειται για εικόνα τοποθετημένη στο προαναφερθέν προσκυνητάρι με την εικόνα του Μπενάκη. Μέχρι τη συντήρησή της προ ολίγων ετών, ήταν καλυμμένη με αργυρή επένδυση. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόκλιση που έχει η αργυρή επένδυση με το σχέδιο του ζωγράφου (εικ. 8). Ο καλλιτέχνης του Αθηναϊκού εργαστηρίου αργυροχοΐας Κουσουρέλη για να καλύψει το κενό πίσω από τον άγιο, θέτει δεξιά και αριστερά όρη. Εξάλλου η συνήθης παρουσίαση του αγίου μπροστά από τα βουνά της Ύδρας του το επιτρέπει.

Η τρίτη εικόνα του αγίου αποδίδεται και αυτή στον Σταμάτιο τον εξ Ύδρας (εικ. 9). Έχει διαστάσεις 29,5 X 40 cm και είναι μέχρι στιγμής ασυντήρητη. Ίσως πρόκειται για έργο πιο όψιμο από το προηγούμενο. Παρά το ότι ακολουθεί το ίδιο πρότυπο, σίγουρο είναι ότι δεν έχει αυτή τη λεπτομέρεια της εργασίας της προηγούμενης εικόνας.

Ο τύπος απεικόνισης του αγίου Κωνσταντίνου που χρησιμοποιεί ο Σταμάτιος είναι διαφορετικός τόσο από το πρότυπο του Μπενάκη, όσο και από τις δύο γνωστές χαλκογραφίες του 1829 και του 1877, που ιδιαίτερος κυκλοφορούσαν²⁸. Είναι όμως κοινός με πολλά άλλα έργα της ίδιας περίπου εποχής (π.χ. εικόνες του νεομάρτυρος αγίου Κωνσταντίνου α) στην Ι. Μονή Προφήτου Ηλίου Ύδρας (19ου αιώνα)²⁹, β) στον Ι. Προσκυνηματικό Ναό Αγίου Κωνσταντίνου Υδραίου Ύδρας (19ου αιώνα)³⁰, γ) στην Ι. Μονή Αγίων Αναργύρων Ερμιόνης, έργο του Ιερέως Λαζάρου Καρβελά (1903), δ) σε συλλογή στη Θερμopsis Ερμιονίδος (1872)³¹ κ.α.)

27. Περισσότερα περί της ζωής και του έργου του ζωγράφου Σταματίου Ανδριανού εξ Ύδρας βλ. του γράφοντος, α) «Δεκατέσσερις φορητές εικόνες του ζωγράφου Σταματίου Ανδριανού εξ Ύδρας στη Λαυρεωτική», στο: *Β' Έπιστημονικό Συμπόσιο Νεοελληνικής Έκκλησιαστικής Τέχνης* (Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, 26-27 Νοεμβρίου 2010). Πρακτικά, Αθήνα 2012 και β) «Το έργο του ζωγράφου Σταματίου Ανδριανού εξ Ύδρας στο Ναό της Ευαγγελιστριάς Μαρκπούλου Μεσογαίας», στο: *Πρακτικά ΙΔ' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής* (Καλύβια Θορικού Αττικής, 6-9 Οκτωβρίου 2011), Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής, Καλύβια Θορικού Αττικής 2013.

28. Βλ. παραπομπές υπ. αριθμ. 23 και 24.

29. Μωυσέως Μοναχού Αγιορείτου, *Οι Άγιοι του Αγίου Όρους*, εκδ. Μυθονία, 2008, σ. 514.

30. Αρχιμ. Σεραφεΐμ Κων. Στεργιούλη (νυν Μητροπολίτου Κυθήρων), *Νέος Παρακλήτικός Κανών εις τον Άγιον ένδοξον Νεομάρτυρα Κωνσταντίνον τον Υδραίον*, Ύδρα 2000, σ. 7.

31. Μωυσέως Μοναχού Αγιορείτου, ό.π.

Η οπουδήποτε παρουσία εικόνων του αγίου νεομάρτυρος Κωνσταντίνου είναι ταυτόσημη με την παρουσία αποδήμων Υδραίων. Έτσι, οι «εν Λαυρίω» Υδραίοι του 19ου αιώνα παρήγγειλαν σε Υδραίους ζωγράφους τις εικόνες του συμπατριώτη τους αγίου.

Με τον τρόπο αυτό: πρώτον, έκαναν γνωστό στα πέρατα τον άγιο νεομάρτυρα Κωνσταντίνο. Δεύτερον, διατήρησαν άρρηκτους τους δεσμούς με την πατρίδα τους. Τρίτον, έδωσαν την ευκαιρία σε συμπατριώτες τους ζωγράφους να εργαστούν καλλιτεχνικά. Και τέταρτον, έδωσαν σε εμάς άλλη μια ευκαιρία να τους ευγνωμονούμε και να δεόμαστε στον άγιο για τη συνέχιση της πορείας του νεοτέρου Λαυρίου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στις περιοχές των Μεσογείων και της Λαυρεωτικής απουσιάζουν απεικονίσεις του τοπικού αγίου και πολιούχου της Ύδρας, Νεομάρτυρος αγίου Κωνσταντίνου (†1800). Εξάιρεση αποτελεί το Λαύριο. Στον Ενοριακό Ναό του Αγίου Ανδρέου Λαυρίου φυλάσσονται τρεις εικόνες του αγίου, οι οποίες, σημειωτέον, ιστορήθηκαν από Υδραίους ζωγράφους.

Η οπουδήποτε παρουσία εικόνων του αγίου Κωνσταντίνου του Υδραίου, είναι ταυτόσημη με την παρουσία αποδήμων Υδραίων. Έτσι, οι «εν Λαυρίω» Υδραίοι του 19ου αιώνα παρήγγειλαν σε Υδραίους ζωγράφους τις εικόνες του συμπατριώτη τους αγίου.

Η παλαιότερη, του 1870, είναι έργο του Ιερέως Ευαγγέλου Μπενάκη (†1911). Απεικονίζει τον άγιο να ίσταται πάνω στην πατρίδα του, την Ύδρα, και γύρω του να πλαισιώνεται από 12 σκηνές του βίου του.

Οι άλλες δύο, του τελευταίου τέταρτου του 19ου αιώνα, αποδίδονται στο ζωγράφο Σταμάτιο Ανδριανού (†1900). Είναι μικρότερων διαστάσεων από την προηγούμενη και απλούστερες στην παρουσίαση του θέματος.

Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρείται α) σύντομη αναφορά σε βιογραφικά στοιχεία των δύο ζωγράφων, β) η παρουσίαση των τριών αυτών αδημοσίεωτων εικόνων, και γ) η περιγραφή της απόδοσης της μορφής του αγίου.

Εικ. 1. Ιερέως Ευαγγέλου Μπενάκη, Ο άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος, 1870. Ι. Ναός Αγίου Ανδρέου Λαυρίου. Φωτογρ. Διονυσίου Κ. Κλάδη.

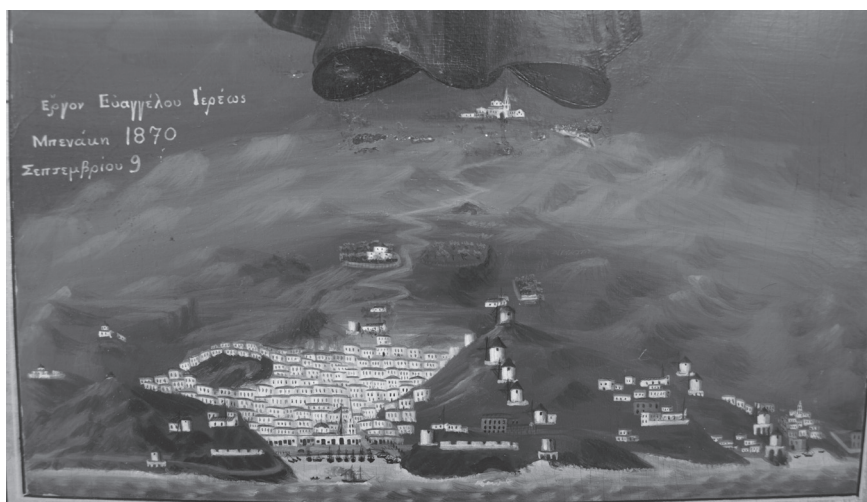
Εικ. 2. Ιεροδιακόνου Αγαθαγγέλου εκ Σερρών, Ο άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος, 1829. Από το βιβλίο της Ντόρης Παπαστράτου, Χάρτινες εικόνες Ι, Αθήνα 1990.

Εικ. 3. Ιερομονάχου Γαβριήλ εκ Σκοπέλου, Ο άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος, 1877. Από το βιβλίο της Ντόρης Παπαστράτου, Χάρτινες εικόνες Ι, Αθήνα 1990.

Εικ. 4. Αγνώστου, Ο άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος, 1849. Ι. Ναός Φανερωμένης Ύδρας. Από το: Το Μοναστήρι και το Εκκλησιαστικό Μουσείο Ύδρας, Μίλητος, 2009.

Εικ. 5. Ιερέως Ευαγγέλου Μπενάκη, Ο άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος, 1870 (λεπτομέρεια εικ. 1). Ι. Νάος Αγίου Ανδρέου Λαυρίου. Φωτογρ. Διονυσίου Κ. Κλάδη.

Εικ. 6. [Ιερέως Ευαγγέλου Μπενάκη], Ο άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος (λεπτομέρεια). Ι. Νάος Αγίων Παντελεήμονος, Κάρπου και Παπύλου Βλυκού Ύδρας.

Εικ. 7. [Σταματίου εξ Ύδρας], Ο άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος, (χωρίς την αργυρή επένδυση). Ι. Ναός Αγίου Ανδρέου Λαυρίου. Φωτογρ. Μαρίας Σ. Θηβαίου.

Εικ. 8. [Σταματίου εξ Ύδρας], Ο άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος, (με την αργυρή επένδυση). Ι. Ναός Αγίου Ανδρέου Λαυρίου. Φωτογρ. Μαρίας Σ. Θηβαίου.

Εικ. 9. [Σταματίου εξ Ύδρας], Ο άγιος Κωνσταντίνος ο Υδραίος. Ι. Ναός Αγίου Ανδρέου Λαυρίου. Φωτογρ. Διονυσίου Κ. Κλάδη.